

Nedemnitatea succesorală a rudelor ucigașului defunctului

Lucian Cosmin Manoloiu,
auditor de justiție,
Institutul Național al Magistraturii

Par une décision du 1er Décembre 2009, Velcea et Mazare c. la Roumanie, la Cour Européenne des Droits de l'Homme a constaté que dans les circonstances de l'espèce l'interprétation des dispositions du Code civil concernant l'indignité successorale était trop restrictive et préjudiciable à la vie familiale des demandeurs. Il peut être nécessaire de prendre en compte les circonstances particulières de l'affaire afin d'éviter une application mécanique des principes d'interprétation de l'article 655 du Code civil en vigueur.

Le nouveau Code civil fixe cette situation, car, dans la mesure où l'indignité successorale ne peut pas être constatée par-voie criminelle, pour des raisons différentes, y compris le suicide, le tribunal civil peut analyser les circonstances et le contexte offrant une solution en accord avec les faits, tout en mettant en balance les intérêts des parties dans le procès.

1. Preliminarii

În cauza **Velcea și Mazăre c. România**⁹⁷ din 2009, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut că drepturile succesoriale constituie un element care nu poate fi neglijat în viața de familie, precum și faptul că reglementarea Convenției nu impune statelor membre să adopte dispoziții legislative în materia nedemnității succesoriale, dar dacă aceste dispoziții există, astfel cum e cazul în dreptul român, ele trebuie aplicate într-un mod conform finalității lor (potrivit adagiului clasic *actus interpretandus est potius*

ut valeat quam ut pereat - legea trebuie interpretată în sensul producerii efectelor ei, și nu în sensul neaplicării ei).

În cauză, Tatiana A. a fost ucisă împreună cu mama sa în 7 ianuarie 1993 în urma unei dispute cu soțul său, Aurel A., așa încât s-a pus în discuție problema venirii la succesiunea defunctei a rudelor ucigașului. În dreptul intern s-a cerut îndepărtarea familiei lui Aurel A. de la succesiune, deoarece defuncta fusese ucisă de Aurel A. Codul civil român (art. 655 alin. 1) prevedea că persoana condamnată pentru uciderea defunctului este

⁹⁷ Publicată pe site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului <http://www.echr.coe.int>.

nedemnă de a veni la moștenirea acestuia. Aplicând strict această dispoziție, jurisdicțiile interne au refuzat să rețină nedemnitățile lui Aurel A. pe motiv că acesta nu a fost condamnat pentru omor printr-o decizie definitivă, din moment ce s-a sinucis puțin după ce și-a ucis soția. Lucian L., fratele lui Aurel A., a devenit moștenitorul a 1/4 din patrimoniul Tatiane A., prin retransmitere.

Nedemnitățile succesorală din dreptul intern este caracterizată ca fiind decăderea de drept a moștenitorului legal din dreptul de a fructifica o moștenire, alături de rezerva succesorală, în condițiile în care acesta este culpabil de o faptă gravă față de cel care lasă moștenirea, precum și față de memoria defunctului.

Cazul concret adus în discuția Curții europene a fost bazat pe dispozițiile art. 655 alin. 1 din Codul civil, care sancționează civil pe moștenitorul legal ce a săvârșit un atentat la viața celui care lasă moștenirea, fiind justificată această sancțiune (calificată de unii doctrinari, reputați de altfel, ca fiind o pedeapsă civilă) pe caracterul inechitabil ca un succesor ce a încercat să-lucidă pe autor să vină, ulterior, să ridice

Instituția nedemnității este impusă de o prezumție de justiție socială, după principiile căreia o persoană care s-a făcut vinovată de fapte grave față de alta nu poate fi chemată a o moșteni.

o parte sau toată moștenirea rămasă după defunct. Mai exact, cum s-a spus în literatura de specialitate, "*nimeni nu-și poate deschide calea unei moșteniri printr-un omor*".⁹⁸

Doctrina, alături de jurisprudență⁹⁹, într-o majoritate covârșitoare, a reținut că în situația de la alin. 1 al art. 655 C.civ., este necesar ca moștenitorul să fi fost condamnat penal¹⁰⁰, în una din formele pluralității de infractori (eg. autor, coautor, instigator, complice, favorizator), pentru infracțiunea de omor sau a tentativei la aceasta, iar hotărârea de condamnare să fi rămas definitivă. Dacă moștenitorul nu a fost condamnat, el nu va fi nedemn, lipsind condiția "condamnării" prevăzută de articolul susmenționat¹⁰¹. Printre

⁹⁸ A se vedea M. Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei, București 1966, p. 73.

⁹⁹ A se vedea CSJ, Decizia nr. 1526/1990, publicată în revista *Dreptul* nr. 2-3/1991, p. 72, care a statuat că potrivit art. 655 pct. 1 C.civ., sunt nedemne de a succede și, prin urmare, sunt excluse de la succesiune, persoanele care au încercat să-l omoare sau l-au omorât pe *de cuius*. În sensul textului citat, soția este exclusă de la moștenirea defunctului său soț, a cărui viață a suprimat-o. Desigur că, atunci când bunurile în litigiu sunt dobândite în timpul căsătoriei cu defunctul, în calitate de soție are drepturi asupra acestor bunuri comune, în baza raporturilor de familie și în temeiul Codului familiei, iar nu ca moștenitoare.

¹⁰⁰ În acest sens s-au pronunțat și instanțele noastre, printre care amintim Curtea de Apel

București, care prin Decizia nr. 75/1995, publicată în *Culegere ... 1993-1998*, p. 86, a reținut că una din condițiile prevăzute de lege pentru ca o persoană să poată moșteni este o condiție negativă – să nu fie nedemnă, adică să nu fi comis fapte grave față de defunct sau față de memoria acestuia. Nedemnitățile nu operează decât în cazurile expres prevăzute de art. 655 C.civ. Pentru faptul că o persoană a avut o conduită necorespunzătoare, în timpul căsătoriei, față de soț, aceasta nu poate fi declarată nedemnă, întrucât fapta nu se încadrează în cazurile expres prevăzute de lege, respectiv dispozițiile art. 655 Cod civil, care sunt de strictă interpretare.

¹⁰¹ A se vedea Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, 2002, p. 62.

exemple de acest fel au fost enumerate: achitarea pentru legitima apărare, scoatere de sub urmărire penală pentru iresponsabilitate, decesul infractorului moștenitor legal înainte de condamnare, amnistierea faptei antecondamnatorie ori intervenirea prescripției răspunderii penale¹⁰².

În schimb, s-a considerat că efectele nedemnității operează în cazul amnistiei postcondamnatorii, grațierii ori reabilitării, pe considerentul că aceste instituții de drept material nu șterg decât condamnarea sau executarea pedepsei, nu și intenția succesibilului¹⁰³.

În literatura de specialitate a fost emisă și o teorie contrară celei majoritare¹⁰⁴, în sensul că instanța civilă poate constata săvârșirea faptei care atrage sancțiunea nedemnității în cazul în care nu există o asemenea hotărâre penală de condamnare sau de achitare în cazul în care procurorul a emis o ordonanță de scoatere de sub urmărire penală, având în vedere că o asemenea soluție dată de organul de urmărire penală nu reprezintă autoritate de lucru judecat în fața instanței civile.

Prof. Fr. Deak a achiesat la această propunere *de lege ferenda* numai parțial, în sensul existenței posibilității ca instanța civilă să constate nedemnitățile succesorală în cazul amnistiei antecondamnatorii, considerându-se că împotriva unor erori săvârșite de procuror în activitatea de urmărire

penală există alte remedii procesuale, scăpându-se din vedere, ce-i drept, realitatea din țara noastră, unde avem parte de soluții precum cea din cauza supusă judecării Curții europene, când părților interesate de corijarea greșelilor procurorului nu le-a fost dată o asemenea posibilitate, întrucât ultima decizie a procurorului nu le-a fost comunicată, făcând ca un întreg lanț causal nefast să impieteze asupra regulilor devoluțiunii succesoriale legale, cu implicații asupra persoanelor chemate în mod efectiv la moștenirea defunctei Tatiana A.

Observăm că instanța de contencios european a drepturilor omului face o interpretare largă a unor instituții și principii de drept, aplecându-se și asupra efectelor unor asemenea norme legale, făcând abstracție de o privire rigidă a legii în anumite contexte ale realității, care nu pot fi avute în vedere la elaborarea unor norme legale. Același raționament l-a aplicat Curtea și în cauza *Lupas și alții c. României*¹⁰⁵ din 2006, în privința regulii unanimității în privința acțiunii în revendicare, unde, diferit față de speța de față, nu era vorba despre o normă impusă printr-un act normativ, ci despre o creație a doctrinei acceptată de către practica judiciară din România¹⁰⁶. Așa fiind, constatăm că trebuie să existe o suplețe în interpretarea unor norme legale ori a unor principii de drept în

¹⁰² În privința prescripției răspunderii penale au fost exprimate și opinii contrare celei expuse de prof. Fr. Deak.

¹⁰³ A se vedea, pentru dezvoltări, Fr Deak, *op.cit.*, p. 63.

¹⁰⁴ *Eg.* V. Patulea, Notă II la Decizia civilă nr. 365/1982 a Trib. jud. Mures, în R.R.D. nr. 9/1983, p. 52.

¹⁰⁵ Publicată în M.Of., Partea I, nr. 464 din 10 iulie 2007.

¹⁰⁶ Trebuie reamintit, pe această cale, că, în lumina CEDO, noțiunea de "lege" are o accepțiune mai largă, nefiind restrânsă la conceptul formal cunoscut la noi, și anume la legea edictată de Parlament ori la ordonanța emisă de Guvern; în aceasta intră și jurisprudența constantă a instanțelor judecătorești ori chiar opiniile exprimate în doctrină, dacă acestea sunt, asemenea instituției în cauză, implementate și însușite într-un mod covârșitor în practică.

soluționarea unor cazuri concrete, iar Curtea europeană nu își însușește optica interpretării rigide a textelor de lege, având în vedere că legea a fost edictată pentru a se mula pe situațiile ivite în practică, și nu pentru a stopa sau vătămă unele interese legitime.

De altfel, laudăm intenția legiuitorului impusă în noul Cod civil¹⁰⁷ (în măsura în care acesta se va și aplica vreodată) în privința instituției nedemnității succesoriale, care în art. 958 alin. 2 arată că în cazul în care condamnarea pentru faptele menționate la alin. 1 - *e vorba despre persoana condamnată penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea și persoana condamnată penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului* - este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile opereză dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă.

Totodată, sunt consacrate legislativ și situațiile în care se pot înlătura sau nu efectele acestei nedemnități, respectiv la art. 961 din noul Cod civil, unde se arată că efectele nedemnității de drept sau judiciare pot fi înlăturate expres prin testament sau printr-un act autentic notarial de către cel care lasă moștenirea. Fără o declarație expresă, nu constituie înlăturare a efectelor nedemnității legatul lăsat nedemnului după săvârșirea faptei care atrage

nedemnitățile și că efectele nedemnității nu pot fi înlăturate prin reabilitarea nedemnului, amnistie intervenită după condamnare, grațiere sau prin prescripția executării pedepsei penale.

Situația de fapt extrasă din hotărârea CEDO

Principalele fapte

Ancheta penală în ceea ce-l privește pe Aurel A. a fost încetată de către Tribunalul București, pe motiv că autorul omorurilor a murit și nimeni altcineva nu ar fi fost implicat. Reclamanții au obținut copii ale documentelor depuse la dosar în urma solicitării exprese a acestora. În urma unei plângeri penale depuse de reclamanți pentru prima oară împotriva lui George L., Parchetul Militar București (care era competent deoarece era acuzat un ofițer de poliție) a deschis o anchetă, care a fost întreruptă la data de 9 decembrie 1994. Pe o cale de atac exercitată de către solicitanți, Biroul Militar al Procurorului General al Curții Supreme de Justiție a decis continuarea urmăririi penale, iar ancheta a fost reluată. La data de 7 aprilie 2003, în urma modificărilor legislative privind statutul ofițerilor de poliție, cazul a fost trimis la serviciul de urmărire penală arondat Tribunalului București, care a încetat urmărirea penală la data de 2 martie 2004. Reclamanții nu au fost notificați cu privire la aceste decizii.

Procedura pentru dezbaterea succesiunii autoarei Tatiana a fost începută în 1993. Primul reclamant a solicitat ca familia lui Aurel A. să fie îndepărtată de la moștenire pe motiv

¹⁰⁷ Legea nr. 287/2009, publicată în M.Of., Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009.

că fiica sa a fost ucisă de acesta. Codul civil român (articolul 655 par. 1 la momentul faptelor), prevedea ca o persoană condamnată pentru asasinarea autorului său este nedemnă de a moșteni. Aplicând o interpretare strictă a acestei dispoziții, instanțele romane au refuzat să-l declare nedemn pe Aurel A., întrucât acesta nu ar fi fost condamnat pentru omor de către o instanță judecătorească printr-o condamnare penală definitivă, pe considerentul că acesta s-a sinucis la scurt timp după ce și-a ucis soția. În consecință, Lucian L., fratele lui Aurel A., a putut veni la moștenirea defunctei Tatiana.

Bazându-se pe art. 2 din Convenție (dreptul la viață), reclamantii s-au plâns de faptul că autoritățile naționale nu au întreprins o investigație rapidă și eficientă, cu scopul de a identifica și sancționa pe cei responsabili de evenimentele din 7 ianuarie 1993. Subiectul principal al plângerii lor îl reprezintă procedura judiciară declanșată împotriva lui George L. Bazându-se, printre altele, pe articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), reclamantii, de asemenea, s-au plâns de refuzul instanțelor de a se pronunța asupra faptului că Aurel A. este nedemn de a moșteni, care a avut ca efect permiterea familiei lui Aurel A. să vină la moștenirea lui Tatiana.

Aprecierile Curții

Pretinsa încălcare a art. 2 din Convenție

Curtea a reiterat că, în cazul în care o persoană a fost ucisă, ca urmare a utilizării de forță, o anchetă oficială efectivă ar trebui să fie în mod automat efectuată atât în mod corespunzător cât și rapid. De asemenea, ancheta trebuie

să fie supusă unui suficient control public al acesteia sau al rezultatelor sale.

În acest caz, o anchetă a fost într-adevăr efectuată la inițiativa autorităților. Cu toate acestea, deși au fost informate cu privire la implicarea lui George L. în incident, acestea s-au sesizat numai după ce solicitantii au depus o plângere oficială penală care a făcut ca autoritățile să deschidă o investigație.

În ceea ce privește aspectul dacă ancheta a fost adecvată, Curtea a subliniat, printre altele, că, față de calitatea de fost ofițer de poliție a lui George L. (deși acesta nu a acționat în această calitate atunci când a avut loc incidentul), ancheta ar fi trebuit efectuată de către ofițeri independenți. Independența procurorilor militari care au efectuat ancheta a fost discutabilă, având în vedere normele naționale în vigoare în momentul în care procurorii militari și ofițerii de poliție aparțineau aceleiași structuri militare, în conformitate cu principiul de subordonare ierarhică. Rolul jucat de către serviciul de urmărire penală, care a declanșat doar acțiunea penală, fără a întreprinde orice alte măsuri de investigație, nu a fost suficient pentru a compensa lipsa de independență a procurorilor militari.

A fost, de asemenea, clar că ancheta - care a durat 11 ani - în privința implicării lui George L. nu a fost efectuată cu celeritatea necesară.

În sfârșit, în timp ce s-a recunoscut reclamantilor dreptul de a fi implicați în procedură, Curtea a constatat că aceștia nu au fost informați în mod corespunzător despre ordonanțele din 9 decembrie 1994 și 2 martie 2004 de încetare a urmăririi penale.

Curtea a hotărât, în unanimitate, că măsurile luate cu privire la implicarea

lui George L. În incidentul de la 7 ianuarie 1993 nu a evocat o anchetă rapidă și eficientă și că, în consecință, art. 2 din Convenție a fost încălcat.

Pretinsa încălcare a art. 8 din Convenție

În cazul de față nu există niciun dubiu că Aurel A. a ucis-o pe Tatiana A. Curtea nu a putut pune în discuție principiul fundamental al dreptului penal intern în conformitate cu care răspunderea penală este personală și netransferabilă. Aceasta a constatat, totuși, că dintr-o perspectivă de drept civil, este inacceptabil ca decesul unei persoane în urma actelor ilegale ale altei persoane să rămână fără niciun efect asupra persoanei culpabile. În împrejurările specifice ale acestui caz, prin aplicarea prevederilor din Codul civil asupra cauzelor de nevrednicie în mod mecanic și restrictiv, instanțele din România au trecut dincolo de ceea ce era necesar pentru asigurarea respectării principiului securității juridice.

Curtea a hotărât, în unanimitate, că a existat o încălcare a articolului 8.

Aplicarea art. 41 din Convenție (satisfacția echitabilă)

Curtea a acordat primului reclamant 15.000 de euro, iar celui de-al doilea solicitant 8.000 de euro, cu titlu de

daune morale, și 6.000 de euro pentru costuri și cheltuieli.

Comentariu

Legislația națională

Așa cum bine se știe, pentru ca o persoană să poată veni la moștenire în temeiul legii trebuie să aibă – în afara capacității succesorală, ca o condiție generală a dreptului la moștenire – vocație succesorală legală, să nu fie nedemnă și să nu fie înlăturată de la moștenire (direct sau indirect) prin voința testatorului (dezmoștenire, exheredare). Prin urmare, pentru ca o persoană să poată moșteni în temeiul legii trebuie să îndeplinească o condiție pozitivă (vocație succesorală legală) și două condiții negative (să nu fie nedemnă și nici dezmoștenită)¹⁰⁸.

Nedemnitățile constă în decăderea de drept a unui succesibil legal¹⁰⁹ din dreptul de a culege o anumită moștenire, inclusiv rezerva la care ar fi avut dreptul din această moștenire, întrucât s-a făcut vinovat de o faptă gravă față de *de cuius* sau față de memoria acestuia¹¹⁰.

Ca natură juridică, nedemnitățile succesorală este o sancțiune civilă care se aplică nedemnului vinovat de săvârșirea unei fapte față de cel care lasă moștenirea sau față de memoria acestuia¹¹¹. Nedemnitățile se aplică numai în domeniul moștenirii legale și

¹⁰⁸ Pentru dezvoltări asupra problematicii regulilor generale ale devoluțiunii legale a moștenirii, a se vedea Fr. Deak, *op.cit.*, p. 54 și urm.

¹⁰⁹ Alături de descendenții acestuia atunci când aceștia din urmă vin la moștenire prin reprezentare și nu și în ipoteza în care primii preiau moștenirea în nume propriu.

¹¹⁰ A se vedea și V. Stoica, N. Pușcaș, P. Trușcă în *Drept civil. Instituții de drept civil, Curs selectiv pentru licență*, Ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, 2004, p. 507.

¹¹¹ Doctrinarii, în marea lor majoritate, califică nedemnitățile ca fiind o pedeapsă civilă. A se

vedea, printre alții, M. Eliescu, *op.cit.*, p. 73, St. Cârpenaru în *Dreptul de moștenire*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1982, p. 389. Alții, printre care Fr. Deak, *op.cit.*, p. 54, califică nedemnitățile succesorală ca fiind o sancțiune civilă, plecând de la faptul că această instituție a dreptului civil operează de drept, iar hotărârea instanței civile de constatare a unor asemenea fapte are caracter declarativ. Înclinăm spre cea din urmă opinie, având în vedere, în principal, urmările acesteia, care se răsfrâng în mod direct asupra autorului faptelor și numai indirect, și în anumite condiții, urmașilor nedemnului..

numai în cazurile expres și limitativ prevăzute de lege, operând de drept, iar cel care lasă moștenirea nu poate suprima sancțiunea nedemnității prin iertarea nedemnului pentru fapta săvârșită, având în vedere că aceasta operează în puterea legii¹¹².

Dintre cele trei cazuri de nedemnitare reglementate strict și limitativ de Codul civil în vigoare, cel care ne preocupă în studiul de față este enumerat la art. 655 pct. 1 C.civ., respectiv “*sunt nedemni de a succede și prin urmare excluși de la succesiune: 1) Condemnatul pentru că a omorât sau a încercat să omore pe defunctu*”¹¹³.

Din modul în care este reglementat acest text de lege, rezultă că pentru ca o persoană să poată fi considerată nedemnă a moșteni, fiind înlăturată de la moștenire, trebuie să fie îndeplinite mai multe condiții¹¹⁴, respectiv:

1. moștenitorul să fi omorât sau să fi încercat să omore pe cel care lasă moștenirea;
2. omorul să fie săvârșit cu intenție;
3. moștenitorul să fi fost condamnat definitiv pentru infracțiunea de omor sau tentativa de omor.

Chestiunea care a suscitât interesul Curții de la Strasbourg și care a dus în final la condamnarea statului nostru în cauza mai sus menționată a fost cea care viza inexistența unei hotărâri judecătorești de condamnare a nedemnului pe considerentul decedului acestuia din urmă, ca urmare a sinuciderii sale.

Doctrina, în majoritatea sa covârșitoare, alături de practica judiciară¹¹⁵, ce a reconfirmat această optică, a menționat că dacă moștenitorul a decedat înainte de a fi condamnat, precum și în cazul în care a fost achitat, scos de sub urmărire penală sau fapta sa a fost amnistiată ori dacă sancțiunea penală s-a prescris, atunci nedemnitarea succesorală nu mai poate interveni, întrucât îi lipsește una dintre condițiile enumerate mai sus și care este prevăzută în mod expres de către legiuitor în cuprinsul art. 655 pct. 1 C.civ., respectiv condiția să existe o hotărâre de condamnare a nedemnului care să fie definitivă¹¹⁶.

Opinia ce precede poate fi interpretată ca fiind una foarte strictă și care nu pune în balanță decât interesele

¹¹² Totuși, nedemnul poate fi gratificat de către *de cuius*. A se vedea Fr. Deak, *op.cit.*, p. 60 și autorii citați acolo.

¹¹³ Textul actului în forma inițială, republicat și cu toate modificările intervenite până în anul 1981 de către Ministerul Justiției.

¹¹⁴ Pentru dezvoltări asupra chestiunii în discuție, a se vedea M. Eliescu, *op.cit.*, p. 74, St. Cârpenaru, *op.cit.*, p. 390, L. Stănculescu în *Drept civil, Contracte și succesiuni*, Ed. a 4-a, revizuită și actualizată, Ed. Hamangiu 2008, p. 388, Fr. Deak, *op.cit.*, p. 62.

¹¹⁵ Chiar și practica mai veche a instanțelor noastre a confirmat acest punct de vedere, hotărând că, potrivit art. 655 pct. 1 C.civ., este nedemn de a succede și, prin urmare, exclus de la succesiune, condamnatul care a omorât sau a încercat să omore pe *de cuius*. Pentru a se constata existența acestui caz de nedemnitare

trebuie să existe o hotărâre penală definitivă de condamnare a succesului legal, ca autor principal, coautor, instigator sau complice la omorul sau încercarea de omor a lui *de cuius* (a se vedea Tribunalul Pitești, Decizia nr. 3215/1956, publicată în *Legalitatea populară*, nr. 8/1957, p. 1006).

¹¹⁶ A se vedea, pentru literatura juridică de specialitate M. Eliescu, *op.cit.*, p. 74, Fr. Deak, *op.cit.*, p. 62, V. Stoica, N. Pușcaș, P. Trușcă, *op.cit.*, p. 510, L. Stănculescu, *op.cit.*, p. 388, C. Hamangiu, I. Rosetti-Balanescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil roman*, vol. III, Ed. All Beck 1998, p. 228, iar pentru jurisprudența națională T. Reg. Ploiești, decizia nr. 3215/1956 în *Legalitatea populară* nr. 8/1957, p. 106, T. Jud. Mureș, Decizia nr. 365/1982 cu Notă de N. Plesan în *Revista romană de drept* nr. 9/1983, p. 46 și urm.

nedemnului și ale moștenitorilor acestuia, făcând abstracție de interesele (de orice natură ar fi acestea) celorlalți moștenitori în cauză ai persoanei care lasă moștenirea și care ar fi direct interesate în a se reține fapta nedemnă săvârșită asupra lui *de cuius*, cu urmarea culegerii moștenirii într-o cotă superioară ori chiar a întregii moșteniri. Cum însă textul legii era exact în exprimare și nu lăsa loc de interpretări extinse, în doctrină a fost adoptat un punct de vedere quasi-unitar și, astfel, s-a ajuns ca după mai mult de un secol de aplicare a unui text de lege să se ajungă la o întoarcere totală la o nouă optică prin prisma analizei făcute de către instanța convențională de la Strasbourg.

În schimb, doctrina a precizat că nedemnitățile va opera dacă moștenitorul condamnat a fost ulterior amnistiat (amnistie postcondamnată), grațiat ori reabilitat, având în vedere că aceste măsuri penale nu șterg intenția de a ucide, ci numai condamnarea sau executarea pedepsei ori unele efecte secundare ale condamnării, printre care interdicții, incapacități și decăderi¹¹⁷.

Dreptul convențional – principiile de bază

Pe tărâmul art. 8 din Convenție, care prevede că „1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale. 2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în

măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirii faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.”, instanța de la Strasbourg a reținut că viața de familie nu include doar relații cu caracter social, moral sau cultural, de exemplu, în sfera educației copiilor; aceasta include și interese materiale, după cum arată în special obligațiile alimentare și locul atribuit rezervei ereditare în ordinea juridică internă a majorității statelor contractante. Pe de altă parte, Curtea a afirmat deja faptul că domeniul succesiunilor și al donațiilor între rude apropiate apare strâns legat de viața de familie¹¹⁸.

Astfel, a motivat Curtea, drepturile succesoriale reprezintă un element al vieții de familie ce nu poate fi neglijat, iar art. 8 din Convenție nu impune recunoașterea unui drept general la donații sau la o anumită parte din succesiunea autorilor săi, chiar a altor membri ai familiei sale; de asemenea, în materie patrimonială, în principiu, acesta lasă statele contractante să aleagă mijloacele care să permită fiecărei persoane să aibă o viață de familie normală, iar un astfel de drept nu este indispensabil urmării acesteia.

Curtea a observat că, în speță, reclamantul a denunțat, în special, faptul că fratele ginerelui său, Lucian L., a moștenit-o pe fiica sa decedată.

¹¹⁷ A se vedea Fr. Deak, *op.cit.*, p. 63 și autorii, precum și practica judiciară citate acolo.

¹¹⁸ A se vedea *Marckx c. Belgiei*, hotărârea

din 13 iunie 1979, seria A nr. 31, p. 23-24, pct. 52, și *Pla și Puncernau c. Andorei*, nr. 69498/01, pct. 26, CEDO 2004-VIII.

Aceasta a luat act de faptul că, în temeiul jurisprudenței constante privind interpretarea art. 655 alin. 1 C. civ., instanțele interne au refuzat să îl considere nedemn pe ginerele reclamantului, Aurel A., pe motiv că acesta din urmă nu a fost condamnat pentru omor printr-o hotărâre judecătorească definitivă. Astfel, fratele său și-a putut lua locul în ordinea la succesiune și a putut-o moșteni pe fiica reclamantului.

În opinia Curții, limitările aduse de Codul civil român capacității reclamantului de a primi o anumită parte din succesiunea fiicei sale din cauza existenței unor dispoziții succesoriale în favoarea unui soț nu încalcă dispozițiile Convenției¹¹⁹. Totuși, Curtea a constatat că, în speță, nu era vorba de dreptul la o anumită parte a succesiunii, ci, mai degrabă, de o contestație cu privire la calitatea succesorilor.

Curtea a mai luat act de faptul că prezenta speță a vizat un litigiu succesoral între două persoane particulare, cauza putând fi examinată din perspectiva unei ingerințe a instanțelor naționale în respectarea vieții de familie a reclamantului dacă modalitatea lor de interpretare a dispozițiilor legale aplicabile trebuia considerată ca încalcând art. 8 din Convenție sau din perspectiva nerespectării de către instanțe, în raporturile existente între persoane particulare, a obligațiilor lor pozitive care rezultă de la art. 8 și care vizează adoptarea unor măsuri eficiente, rezonabile și adecvate de protecție a dreptului la viața de familie a reclamantului în conformitate cu respecti- vele dispoziții legale.

Totuși, Curtea a menționat că poate lăsa această chestiune deschisă. Dacă abordăm cauza din perspectiva unei obligații pozitive aplicate statului de adoptare a unor măsuri rezonabile și adecvate pentru protejarea drepturilor care rezultă pentru reclamant de la art. 8 par. 1 sau din perspectiva unei ingerințe a unei autorități publice care trebuie justificată în temeiul par. 2, principiile aplicabile sunt destul de asemănătoare. În ambele cazuri, trebuie să se respecte echilibrul just între interesele concurente ale individului și ale societății în ansamblul său; de asemenea, în ambele cazuri, statul se bucură de o anumită marjă de apreciere în stabilirea dispozițiilor care trebuie adoptate pentru a asigura respectarea Convenției. În plus, chiar pentru obligațiile pozitive care rezultă de la par. 1, obiectivele enumerate la par. 2 pot juca un anumit rol în căutarea echilibrului dorit¹²⁰.

Curtea a evidențiat că se confruntă două interese: pe de o parte, interesul reclamantului care dorea ca Aurel A. să fie declarat nedemn să o moștenească pe fiica sa, și, pe de altă parte, cel al lui Lucian L. de a îl moșteni pe fratele său, inclusiv partea bunurilor care i-au aparținut Tatiane A., în absența unei hotărâri definitive de condamnare a fratelui său. Cerința unei hotărâri judecătorești definitive de condamnare pentru omor pentru a califica o persoană ca nedemnă își poate găsi justificarea în protecția drepturilor și libertăților altuia, unul

¹¹⁹ A se vedea, *mutatis mutandis*, *Marckx*, citată anterior, pct. 53, *Merger și Cros c. Franței*, nr. 68864/01, pct. 47, 22 decembrie 2004.

¹²⁰ A se observa *Powell și Rayner c. Regatului Unit*, 21 februarie 1990, pct. 41, seria

A nr. 172, *López Ostra c. Spaniei*, 9 decembrie 1994, pct. 51, seria A nr. 303-C, și *Hatton și alții c. Regatului Unit* (MC), nr. 36022/97, pct. 98, CEDO 2003-VIII.

dintre scopurile legitime prevăzute de art. 8 par. 2 din Convenție. O astfel de decizie de condamnare aduce, în principiu, o garanție de securitate juridică în raport cu orice altă constatare a vinovăției persoanei pretins nedemne, ceea ce servește intereselor societății.

Curtea a reamintit că nu se regăsește în Convenție cerința ca un stat membru să adopte dispoziții legislative în materie de nedemnitate succesorală. Cu toate acestea, după adoptarea acestor dispoziții, ele trebuie aplicate conform scopului lor. Astfel, în speță, pentru a stabili dacă instanțele naționale au asigurat un echilibru just între interesele concurente, Curtea trebuie să acorde o atenție deosebită sferei de aplicare a normei prevăzute de Codul civil în materie de nedemnitate și, în special, aplicării sale în speță¹²¹.

Ca excepții la exercitarea dreptului la respectarea vieții de familie, argumentele instanțelor impun o examinare atentă și riguroasă a Curții. Curtea nu a uitat a sublinia faptul că, în primul rând, este de competența autorităților naționale, în special a instanțelor judiciare, să interpreteze și să aplice dreptul intern și că nu va înlocui interpretarea acestora privind dreptul cu propria sa interpretare, în absența arbitrarului, făcând referire în acest sens și la jurisprudența sa pe acest aspect¹²². Totuși, s-a menționat că, în măsura în care Curtea este competentă să controleze procedura aplicată în fața instanțelor interne, aceasta consideră că o aplicare prea

rigidă a dispozițiilor legale poate fi contrară art. 8 din Convenție.

În această privință, Curtea a luat act de faptul că rezoluția de clasare a cauzei din 20 august 1993 a declarat că Aurel A. era autorul morții Tatianei A. Procurorul și-a întemeiat rezoluția în special pe scrisoarea descoperită în apartamentul lui Aurel A., în care acesta din urmă recunoștea că și-a ucis soția. În plus, membrii familiei lui Aurel A., printre care și Lucian L., nu au negat că Aurel A. era autorul morții Tatianei A.

Fără a ignora importanța principiului securității juridice în orice ordine juridică națională, principiu a cărui importanță aceasta a afirmat-o în repetate rânduri, Curtea a considerat, având în vedere circumstanțele deosebite ale prezentei spețe, că interpretarea dispoziției din Codul civil care reglementa cauzele nedemnității a fost prea restrictivă, în detrimentul vieții de familie a reclamantului. În opinia sa, nu exista niciun dubiu cu privire la vinovăția lui Aurel A. Neținând seama de constatarea parchetului, de mărturia autorului crimei și de recunoașterea vinovăției acestuia din urmă de către familie, instanțele au depășit cele necesare nerespectării principiului securității juridice.

În același sens, Curtea a arătat că nu poate admite că, în urma decesului persoanei, caracterul ilicit al acțiunilor sale a rămas fără efect. Bineînțeles, principiile care reglementează răspunderea penală a unei persoane învinuite de comiterea unor fapte

¹²¹ A se vedea, pentru detalii, **Osman c. Regatului Unit**, hotărârea din 28 octombrie 1998, *Culegere* 1998-VIII, pct. 150.

¹²² A se vedea **Bulut c. Austriei**, 22 februarie 1996, *Culegere* 1996-II, pct. 29, și **Tejedor García c. Spaniei**, 16 decembrie 1997, *Culegere* 1997-VIII, pct. 31.

pedepsite de legea penală și aplicarea lor de autoritățile naționale împiedică, pe bună dreptate, după clasarea definitivă, continuarea anchetei privind răspunderea lui Aurel A. după decesul acestuia. Asupra acestuia, Curtea, a arătat că nu poate contesta acest principiu fundamental al dreptului penal național, și anume caracterul personal și netransmisibil al răspunderii penale. Este adevărat și faptul că recunoașterea formală, de către autorități, a caracterului ilicit al unor astfel de acțiuni înainte de a ajunge la o decizie de clasare a cauzei generate de decesul persoanei în cauză ar trebui să fie, pe de o parte, un mesaj clar, adresat opiniei publice, conform căruia autoritățile nu sunt dispuse să tolereze astfel de acțiuni, și, pe de altă parte, ar trebui să le fie utilă persoanelor în cauză în pretențiile cu caracter civil pe care le pot avea¹²³.

Respectarea vieții de familie a reclamantului ar fi necesitat luarea în considerare a circumstanțelor deosebite ale cauzei pentru a evita o aplicare mecanică a principiilor de interpretare ale dispozițiilor art. 655 alin. (1) C. civ. Curtea concluzionează că, având în vedere situația deosebită în prezența speță și ținând seama de o marjă de apreciere îngustă de care beneficia statul pârât pentru o problemă care viza

viața de familie, nu a fost găsit un echilibru just între interesul succesoriului lui Aurel A., pe de o parte, și interesele reclamantului, pe de altă parte.

Prin urmare, Curtea EDO a concluzionat că a fost încălcat art. 8 par. 1 sub acest aspect, nu fără a lua act cu interes de recenta modificare legislativă privind nedemnitățile succesorală în noul Cod civil român, modificare care merge în aceeași direcție cu raționamentul prezentat mai sus¹²⁴.

Concluzie

Asistăm, prin urmare, la o reconsiderare a instituției nedemnității succesorale prin prisma jurisprudenței CEDO, care a interferat în mod direct cu una dintre instituțiile de bază ale dreptului civil din țara noastră, care se vede, astfel, pusă în umbră, după mai bine de un veac de aplicare unitară, prin impunerea noii ordini juridice la care am aderat încă din anul 1994.

Nu ne întrebăm decât retoric ce va urma din punctul de vedere al instituțiilor de bază din dreptul nostru civil, întrucât există în legislația noastră multe prevederi care nu pun în balanță toate interesele în joc ale celor în cauză, precum s-a prezentat instituția

¹²³ A se vedea, *mutatis mutandis*, **Niță c. României**, nr. 10778/02, pct. 36, 4 noiembrie 2008.

¹²⁴ Este vorba despre art. 958 alin. 2 din noul C. civ. (Lgea nr. 287/2009), potrivit căruia în cazul în care condamnarea pentru faptele menționate la alin. (1) este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile operează dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă. În mod identic se prezintă situația și-n cazul nedemnității

judiciare în lumina noul C. civ. reglementată la art. 959, care în alin. 4 spune că atunci când condamnarea pentru faptele menționate la alin. (1) lit. a) este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile se poate declara dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă. În acest caz, termenul de un an curge de la apariția cauzei de împiedicare a condamnării, dacă aceasta a intervenit după deschiderea moștenirii.

nedemnității succesoriale, care a primit o binemeritată „amendă” convențională și ne bucurăm că acest punct de vedere a fost însușit și de către legiuitor prin noul Cod civil, care urmează optica convențională în materia supusă discuției de față¹²⁵.

Este adevărat că norma în discuție, respectiv art. 655 pct. 1 C.civ., este redactat în așa măsură încât impune să existe o hotărâre de condamnare definitivă a persoanei nedemnului, însă, tot cu pe atât măsură, este valabilă și împrejurarea că instituția nedemnității este impusă de o prezumție de justiție socială, după principiile căreia o persoană care s-a făcut vinovată de fapte grave față de alta nu poate fi chemată a o moșteni¹²⁶. Or, dacă o persoană vinovată de asemenea fapte, deși nu exista o hotărâre de condamnare în penal, poate, totuși, să succedă în nume propriu sau poate fi reprezentată de moștenitorii săi, atunci ordinea socială și echitatea sunt răsturnate, iar sistemul de valori nu mai este același. Nimic nu a împiedicat legiuitorul vreme de un secol și ceva să intervină în textul art. 655 C.civ. și să-l amendeze prin adăugarea faptului că, în lipsa unei hotărâri penale de condamnare, poate exista posibilitatea constatării acestei nedemnități pe cale civilă, având în

vedere că nu prima caracterul penal al faptei astfel săvârșite, respectiv infracțiunea de omor sau tentativa la aceasta, ci caracterul injust al faptei comise de succesibilul nedemn.

S-a ajuns la situația hilară ca penalul să interfereze cu civilul, iar soluția din dosarul penal să aibă efect direct și în dosarul civil, făcând ca problema succesiunii să depindă de voința nedemnului, tranșându-se chestiunea succesiunii în litera penalului, deși problema viza latura relațiilor sociale ocrotite de dreptul civil.

În aceeași ordine de idei, bazându-ne pe principiul *actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat*¹²⁷, se puteau pune în balanță interesele tuturor părților în conflict și sintagma « condamnatul » putea fi interpretată extensiv, în sensul că nu trebuie să existe neapărat o hotărâre penală de condamnare a faptelor nedemnului, ci asemenea împrejurări se puteau constata și pe cale civilă, pentru a se asigura o egalitate în drepturi și obligații între succesibili, fără a impieta cu nimic asupra instituției în cauză, cu atât mai mult cu cât dreptul este o știință socială, care se pretează la interpretări diferite în funcție de valorile sociale și necesitățile societății la un anumit moment dat.

¹²⁵ Noul C.civ. extinde reglementarea de astăzi și introduce o nouă cauză de nedemnități, respectiv cazul celui condamnat penal pentru săvârșirea unei infracțiuni împotriva vieții, săvârșită cu intenție, asupra unui alt succesibil, care înlătură sau restrânge chemarea la moștenire a făptuitorului. Spre exemplu, dacă la moștenirea lui *de cuius* vin doi copii, iar unul din

ei, cu intenție, îl ucide pe cel de-al doilea, va fi nedemn întrucât prin această faptă, practic, el ar moșteni întregul patrimoniu al lui *de cuius*.

¹²⁶ A se vedea asupra acestei chestiuni C. Hamangiu s.a., *op.cit.*, p. 227.

¹²⁷ Legea trebuie interpretată în sensul producerii efectelor ei și nu în sensul neaplicării acesteia.